

УДК 7.71.1

Ольга Чепіль,
м. Полтава

«PERSONA INCOGNITA» ПАВЛО ІВАНОВИЧ СЕНИЦЯ (1879-1960)

*Чи буде правда між людьми?
Повинна бути, бо сонце стане
І осквернену землю спалить.*

(Т. Шевченко)

Автор статті розглядає драму життя та творчості П. Сениці – українського композитора, фольклориста, педагога, автора 250 музичних творів та музикознавчих праць («Сучасна українська музика», 1923; «Українська вокальна музика», 1925; «Українські народні пісні, записані на Волині», 1926; «П. Демуцький», 1931). Митець народився на Полтавщині, на його становлення як людини і музиканта вплинули О. Максимович і Б. Яворський. Фатальну роль у його житті зіграв П. Козицький. Дослідники вважали П. Сеницю зв'язуючою ланкою долисенківської та післялисенківської доби.

Ключові слова: *життя та творчість П. Сениці, тоталітаризм у мистецтві, українська музика першої третини ХХ століття, музика на вірші Т. Шевченка.*

Постановка проблеми. Роки незалежності України – це доба оновлення суспільної свідомості і звільнення від стерео-

типів, формування нового погляду на історію держави. У нашій уяві вже закріпилися риси 1920-х рр. як «розстріляного українського відродження». Імена десятків талановитих митців України були «відлучені» від історії національної культури, факти їх біографії перекручені, здобутки замовченні. Показовою є драма життя та творчості П. Сениці – українського композитора, фольклориста, педагога, молодшого сучасника М. Лисенка, представника покоління С. Людкевича, Н. Ніжанківського, М. Колесси, З. Лиско, Р. Симовича, С. Туркевич-Лисовської.

П. Сениця – автор 250 творів: 2-х симфоній (1905, 1912), симфонічної увертюри (1908), поеми (1952), 7 струнних квартетів, квартету для духових інструментів, 2-х «Дум» для віолончелі та фортепіано, Скерцо для фортепіано, музики для духових інструментів, опери «Наймичка» за поемою Т. Шевченка, хорів, близько 50 солоспівів та вокальних ансамблів на слова Т. Шевченка, М. Рильського, П. Тичини, М. Бажана, О. Олеся, М. Філянського, О. Коваленка, М. Кічури, О. Неприцького-Грановського, М. Шаповала. Науково-теоретичний доробок митця представлений роботами «Сучасна українська музика» (1923), «Українська вокальна музика» (1925), «Українські народні пісні, записані на Волині» (1926), «П. Демуцький» (1931). Як збирач і дослідник українського пісенного фольклору, Сениця використовував у власній творчості його елементи. Стиль композитора відрізняється індивідуальністю, художньою майстерністю. Висловлюється думка про П. Сеницю як про найбільш серйозного та самобутнього композитора післялисенківської доби.

Аналіз досліджень і публікацій. Творчість композитора в контексті історії розвитку української музики аналізував М. Грінченко [1, с. 255–259]; коротко згадує про митця С. Людкевич [2]; детально розглядає його конфлікт із П. Козицьким З. Юферова [5]; невеличка стаття про П. Сеницю міститься в «Музичному енциклопедичному словнику» [4], саме це повідомлення поширюється в Інтернет-просторі (О. А. Правдюк, М. М. Сидоренко); брошура про композитора оприлюднена М. Михайловим [3].

Мета статті. Чому ж ім'я П. Сениці маловідоме не тільки широкому загалу любителів музики, але й професійним колам? Чому творчість композитора замовчувалася упродовж десятиліть і лише останнім часом відроджується із забуття? Чи не тому, що

він був із тих «незручних», хто не «вписувався» в загальноприйняті, дозволені партійною ідеологією 1920-1950-х рр. стандарти? Чи не тому, що представляє когорту митців, за свої творчі принципи репресованих у добу сталінського режиму, і якщо не знищених (В. Верховинець, Г. Хоткевич), то затаврованих (К. Квітка) або заборонених (О. Оголевець, П. Сениця). Відповіді на ці питання ми й розкриємо на сторінках статті.

Виклад основного матеріалу. Батьківщина Павла Івановича Сениці – слобідка Максимівка колишньої Андрушківської волості Переяславського повіту Полтавської губернії. З Переяславом пов'язані імена українських гетьманів Б. Хмельницького та І. Мазепи, автора Гімну України П. Чубинського, тут викладав у колегії Г. Сковорода, тут писав «Заповіт» Т. Шевченко.

Хлопець із селянської родини, Павло 7 років пішов до сільської школи, де залюбки співав у шкільному хорі. Любов до музики йому прищеплювала вчителька співів Ольга Максимович – дочка відомого історика-етнографа, яка й опікувалася обдарованим підлітком [3].

Освіту Павло продовжив у «сільськогосподарській» школі (братстві) на хуторі Воздвиженському, що поблизу славнозвісного міста Глухів на Чернігівщині. Хрестовоздвиженське трудове братство, фундатором якого був відомий меценат та просвітитель М. Неплюєв (1851 – 1908), виховувало на ідеях милосердя, норми честі та високої духовності [1; 3]. Саме ці ідеї проповідували Ф. Достоєвський та Л. Толстой, які особисто спілкувалися з Неплюєвим. Про братство схвально відгукувалися сучасники, у тому числі святий праведний Іоанн Кронштадтський. Павло Сениця, вже будучи зрілим музикантом, залишався членом Хрестовоздвиженського братства.

Велика увага приділялася в школі інтелектуальному та естетичному розвитку вихованців. Тут була велика бібліотека, проводилися літературні вечори, ставилися аматорські вистави, викладалися малювання та музика. У школі був свій симфонічний оркестр! Школа була оточена мальовничим садово-парковим ансамблем... У такій дивовижній атмосфері провів 8 плідних років юний П. Сениця. До хороших занять додалися уроки скрипки, досвід збирання народних мелодій, перші спроби писати музику (солоспіви на вірші Т. Шевченка «Вітер в полі», «Чого

мені так тяжко», «Нащо мені врода»). На шкільних вечорах Сениця співав пісень і романсів, мріяв всерйоз зайнятися вокалом.

Але шлях до музики прокладався нелегко. Упродовж шести років довелося юнакові вибиратися зі злиднів: працювати в артілі, вчителювати, викладати хоровий спів. За порадою професійних музикантів він наважився їхати до Москви і вступати до консерваторії. Його зарахували на вокальний факультет до класу професора А. Мазетті. Але де брати гроші на оплату навчання? Довелося пожертвувати вокальним класом і перейти у безкоштовний клас контрабасу (викладач А. Е. Мартинов) [3].

Долаючи нову спеціальність, Сениця 1906 р. пройшов за конкурсом до класу теорії композиції. Він завзято займався музично-теоретичними дисциплінами. Їх викладали авторитетні викладачі, які заклали підвалини глибокої професійної освіти українського музиканта. Класи композиції вели авторитетні професори Московської консерваторії О. О. Ільїнський (1859 – 1920) та С. Н. Василенко (1872 – 1956). Гармонію та інструментовку читав професор Ф. Ф. Кенеман (1873 – 1937). Особливий відбиток на професійне становлення майбутнього композитора наклало спілкування з досвідченим музикознавцем Б. Л. Яворським (1877 – 1942). Уроженець Харкова, вихованець професора Московської консерваторії С. І. Танєєва, один із організаторів Народної консерваторії в Москві, у подальшому – професор Київської консерваторії та Музично-драматичного інституту ім. М. Лисенка, Яворський був наставником Г. Верьовки та О. Свешнікова, консультантом Д. Шостаковича та Г. Свиридова. Саме під керівництвом Яворського П. Сениця вдосконалював знання з гармонії, поліфонії, аналізу музики, оркестровки. У стінах консерваторії доля звела молодого музиканта з С. Танєєвим, який поблажливо поставився до молодого музиканта. Набираючись професійного досвіду, долаючи терни злиденного студентського життя (а доводилося працювати в театральних хорах, заробляти переписуванням нот), Сениця йшов до життєвої мети – служити музиці.

Консерваторію Павло Іванович закінчив 1908 р. – по класу контрабасу, а роком пізніше – по класу композиції, діставши звання вільного художника. Його залишили в консерваторії як

теоретика, водночас він читав теорію музики в інших навчальних закладах Москви [1; 3; 4].

Утім, ще студентом, він здобув популярність як композитор. Прилюдно було виконано його Симфонію фа-мажор, симфонічну поему «Легенда», «Думку» для віолончелі та фортепіано, 15 вокальних творів. Чекала на виконання симфонія №2 «Де-не-де тополі» (1912). До 1917 р. Сениця оприлюднив біля 70 творів, здебільшого романси на слова Т. Шевченка.

Зазначимо, що П. Сениця – талановитий вокальний композитор, автор 50 солоспівів. Варто загострити увагу на іменах літераторів, що фігурують у вокальному доробку композитора, щоб відчутти атмосферу творчого пошуку, що панувала в українській культурі початку ХХ ст. Його улюблені поети – майстри українського Слова. Найбільше композитора надихали шевченківські рядки. Поезії Шевченка увійшли в юну душу Павла давно, ще у шкільні роки, і відгукнулися музичними рядками тепер, у добу композиторської зрілості. В 1920-30-ті роки написані опера «Наймичка», солоспіви «Якби мені черевики», «Минули літа молодії», «Нащо мені врода», «Вітер в гаї нагинає лозу».

Поряд із великим Кобзарем, увагу композитора привертала поети різного творчого спрямування та масштабу обдарування. До символізму тяжіли О. Олесь та М. Філянський. Націоналістичне об'єднання «Західна Україна» представляв М. Кічура. М. Шаповал, член Центральної Ради, був визначним поетом, публіцистом і соціологом. В американській еміграції, де опинився за власні переконання, видав більшість своїх поетичних томів О. Неприцький-Грановський. Поруч – імена «класиків радянської літератури» П. Тичини, М. Рильського, М. Бажана. Звернення Сениці до тогочасної української поезії ставить композитора в контекст складного художнього процесу становлення національної культури початку століття.

Активну творчу діяльність Сениця поєднує з науково-дослідницькою. На початку 20-х років він працює у Державному інституті музичної науки в Москві, в етнографічному підвідділі музичного відділу Наркомосвіти [1]. Це – період плідної роботи в галузі фольклористики. Збиранням українських народних пісень Сениця захопився ще у шкільні роки, у консерваторську добу «підбирав ключ» до обробки пісенного матеріалу. До речі, на

цьому ґрунті виникли розбіжності між Сеницею та Яворським. У листі 1960 р. Павло Іванович із прикрістю писатиме: «Яворський дивився на українську народну пісню крізь барське віконце західноєвропейської музики... До того ж, він не додержувався ніякої класифікації української народної пісні. Я ж вважав, що без правильної класифікації пісень не може бути і правильної науки про них» [цит. за 3, с. 19]. За цими рядками – позиція глибокого знавця і серйозного дослідника українського фольклору, музиканта, що органічно відчував природу народної пісні. Серед обробок Сениці – «Спілу Йван гречку косив», «Да поїхали рибалочки». Він – автор 5 наукових праць і рефератів, що є викладом його досвіду збирання народних пісень і його поглядів на методи їхнього запису [4].

У 1920-ті роки музика П. Сениці багато і з успіхом виконувалася у Харкові, Одесі, Москві (у Великому театрі та Українському клубі імені Т. Шевченка). Твори композитора включали до репертуару відомі співаки, інструменталісти, хорові капели, колективи музичної самодіяльності. Про концерти з творів Сениці в газетах і журналах Москви, Харкова, Києва, Галичини було надруковано безліч рецензій, відгуків, повідомлень.

Один із зарубіжних концертів, присвячених творчості П. Сениці, відбувся влітку 1923 р. в Празі. Концерт було організовано зусиллями українського емігрантського осередку. Програму з портретом композитора було надруковано чеською та українською мовами. Виконувалися хорові й сольні пісні, твори для віолончелі, а також II симфонія «Де-не-де тополі», так звана «Українська». І саме «Українська симфонія» відіграла фатальну роль у творчій біографії композитора [5]. Інтриги навколо її виконання в Харкові поставили автора в положення «*persona incognita*» в Україні, стали перешкодою до переїзду музиканта на Батьківщину, чого він палко бажав, і призвели до замовчання його імені на довгі роки. У чому ж суть колізії? Чому Павло Іванович продовжував мешкати в Москві, ставши членом Спілки московських композиторів? Чому не в Києві або Харкові відзначав свої творчі ювілеї? Урешті-решт, чому прах його покоїться не в українській землі, а на московському цвинтарі?.. Питання ці викликають гострий інтерес, адже у 1920-ті роки (пік

громадського визнання П. Сениці) усі його прагнення, душевні та творчі, були спрямовані до Харкова – тогочасної столиці Радянської України.

Саме 1920-ті роки були часом небаченого розквіту української культури, чому сприяв офіційний курс на українізацію і той факт, що мистецький рух не піддавався переслідуванню. Багатогранний спалах творчої енергії спостерігався в літературі, філософії, живописі, театрі, музиці. На арену вийшла нова плеяда талановитих митців. Одним із лідерів мистецького життя Харкова був видатний культурний діяч і талановитий організатор Гнат Мартинович Хоткевич (1877 – 1938). Г. Хоткевич – потужна ренесансна постать: письменник і публіцист, режисер і композитор, педагог і виконавець-бандурист. Переконливий патріот і демократ, він проніс через усе життя вірну любов до України. За своїм подвижницьким потенціалом Г. Хоткевич був близький до І. Франка та Б. Грінченка. Саме Хоткевич ініціював виконання в Харкові творів П. Сениці [3].

1923 р. у столиці Слобожанщини відбувся концерт Українського художнього вокального квартету з програмою «Три ЕС» (**Стеценко, Степовий, Сениця!**) [1; 3; 5]. У жовтні 1924 р. у Харкові пройшов перший в Україні вокальний концерт із творів П. Сениці. На концерті був присутній автор, «якого всі бучно вітали». Приїзд Сениці до столиці активізував інтерес громадськості до його творчості. В. С. Косенко пише до композитора: «Виникла ідея дати концерт інструментальної камерної музики майже виключно з Ваших творів». Незабаром перший український квартет Сениці прозвучав поряд з першим квартетом класика сучасної німецької музики П. Хіндемита.

Наступним етапом зміцнення авторитету П. Сениці мав стати симфонічний концерт української музики, де очікувалося виконання його II симфонії «Де-не-де тополі». Саме навколо симфонії виник конфлікт, що наочно демонструє «механізм дії» тоталітарної системи в мистецтві. Прелюдією до конфлікту між П. Сеницею та інспектором відділу мистецтв Головополітосвіти П. О. Козицьким (1893 – 1960) стали жорсткі дії останнього по відношенню до харківських музичних колективів та їх керівників. Сениця не приховував свого обурення цими діями, підтримуючи соратників. Наступним інцидентом між музикантом і чиновником

стало виконання в довгоочікуваному концерті української симфонічної музики II симфонії Сениці ...без першої частини (!), що було сприйнято автором як акт вандалізму. В листі до Козицького Сениця з гіркою іронією назвав симфонію «статуєю з одрубаною головою». В політичних колах П. Сениця був затаврований як «контрреволюціонер» [5]. Слова П. Сениці до Д. Сотника про те, що, використовуючи своє службове становище, Козицький перешкоджатиме його музичним справам «не те, що в Києві та Харкові, а взагалі на Україні» виявилися пророчими...

Перше невдале виконання симфонії – в чужій оркестровці з неповним складом оркестру та без першої частини – залишається єдиним. У 1928-29 рр. заплановані ювілейні концерти Сениці було скасовано. Було заборонено прилюдне виконання квартету Сениці. Мусується думка про пріоритет вокальних жанрів і мініатюри в творчості Сениці над творами великої форми. Заборонено видання його творів. Виникає заколот мовчання.

Згадані події припадають на межу 1920-30-х рр., коли починав розкручуватися «маховик червоного терору». Вбивство С. Кірова в Ленінграді викликало першу хвилю сталінських репресій і жорстокі утиски по відношенню до творчої інтелігенції. 1938 р. у катівнях НКВС загинули світочі української культури Д. В. Ахшарумов, В. М. Верховинець, Г. М. Хоткевич. 1920-30 рр. проводить у неофіційному засланні у стінах Московської консерваторії відірваний від рідного ґрунту великий український етнограф К. В. Квітка. У 1947 р. було звинувачено в антинауковості концепцію теоретика мікротонової системи, вченого зі світовим ім'ям, полтавця за фактом народження О. С. Оголевця. Постанова ЦК ВКП(б) про оперу В. Мураделі «Великая дружба» 1948 р. стала формальним приводом для жорстокого цькування видатних діячів музичного мистецтва: композиторів С. С. Прокоф'єва, Д. Д. Шостаковича, музикознавців І. Ф. Белзи, Г. В. Келдиша. Лише ці факти – свідчення відвертої наруги влади над Мистецтвом. Саме в конспекті цих подій слід розглядати драму талановитого українського композитора П. Сениці – непочутого, невисвітленого, неоціненого.

Висновки. На думку серйозних дослідників української музики, саме Сениця був зв'язуючою ланкою між періодами

долисенківської та післялисенківської доби [1; 3-5]. Більше того, це був чи не єдиний із українських композиторів початку ХХ ст. (поряд із Я. Степовим), хто не обмежувався у творчості сферою камерної лірики, а наважився до пошуку в галузі крупних музичних жанрів. Масштабність творчого мислення доповнювалася сміливістю стилістичних прийомів, композиторської новаторської техніки. Думка про П. Сеницю як про вагому постать у мистецькому просторі початку ХХ ст. підтверджують слова М. Грінченка на сторінках «Історії української музики»: «...ми можемо вважати Сеницю за найбільш серйозного зо всієї групи композиторів післялисенківського періоду. Так, від Сениці ми маємо вже українську симфонію (дві симфонії та увертюру), цілий ряд п'ес камерної музики, твори фортепіанні і, нарешті, оперу «Наймичка», не кажучи вже про велику кількість соло-співів... Йому знайомі найсміливіші комбінації модернової музики, а... композиторське студіювання її форм, природний композиторський хист дають можливість Сениці вживати всіх сучасних засобів музичних, виразні мотиви національності зберігають індивідуальність Сениці... ставлять його осторонь від того еkleктизму, що помічаємо у його сучасників...» [1, с. 256-259].

З наведених рядків перед нами постає портрет яскраво обдарованого, глибокого та самобутнього українського музиканта, чие ім'я має посісти чільне місце в літописі української музики. Захист гідного імені П. І. Сениці, заручника ідеологічних інтриг 1930-х рр. – шлях до реабілітації світлого імені митця, «справа честі української культури» (Зінаїда Юферова) [5].

Список використаної літератури

1. Грінченко М. Історія української музики (Ухвалено Музичним Товариством ім. М. Леонтовича) / Микола Грінченко, лектор Кам'янецького Університету. – К. : Вид-во Спілка, 1922. – 294 с.
2. Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії, виступи / Станіслав Людкевич ; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів : Вид-во М. Коць, 2000. – 815 с.
3. Михайлов М. М. Композитор П. І. Сениця [Текст] : Нарис про життя і творчість / Микола Микитович Михайлов. – К. : Мистецтво, 1965. – 43 с. – (Любителям музики).
4. Сеница Павел Иванович // Музыкальный энциклопедический словарь / гл. ред. Г. В. Келдыш. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – с. 492.
5. Юферова З. Як Козицький переіміг Сеницю і Хоткевича / Зінаїда Юферова // Музика. – 2014. – №2. – С. 32–35.

Ольга Чепиль

«PERSONA INCOGNITA» ПАВЕЛ ИВАНОВИЧ СЕНИЦА

В контексте «красного террора» 20-30-х годов прошлого века автор статьи рассматривает драму жизни и творчества П. Сеницы – украинского композитора, фольклориста, педагога, автора 250 музыкальных произведений и музыковедческих работ («Современная украинская музыка», 1923, «Украинская вокальная музыка», 1925; «Украинские народные песни, записанные на Воляни», 1926; «П. Демуцкий», 1931).

Композитор родился на Полтавщине, его учительницей пения в школе была Ольга Максимович – дочь известного историка-этнографа. После окончания Московской консерватории П. Сеницу оставили преподавателем теории (1909). Параллельно он работает в этнографическом подотделе Государственного института музыкальной науки в Москве. В 1920-е годы музыка П. Сеницы звучала в Праге, Одессе, Москве, Харькове. Исполнение II симфонии «Де-не-де тополи» стало предметом конфликта с инспектором отдела искусств Главполитпросвета П. Козицким, что привело к забвению его творчества. Исследователи считают П. Сеницу связующим звеном дольсенковской и послельсенковской эпохи. Он не ограничивался сферой камерной лирики, а экспериментировал в области крупных музыкальных жанров.

Ключевые слова: *жизнь и творчество П. Сеницы, тоталитаризм в искусстве, украинская музыка первой трети XX века, музыка на стихи Т. Шевченко.*

Olha Chepil

«PERSONA INCOGNITA» PAVLO IVANOVYCH SENYTSIA

In the context of the «red terror» of 20-30s of the last century author considers drama of life and creative activity of P. Senytsia – Ukrainian composer, folklorist, educator, author of 250 musical compositions (symphonic, chamber, opera «Naymitka» the poem by T. Shevchenko, choruses and songs) and musicological works («Modern Ukrainian music», 1923; «Ukrainian vocal music», 1925; «Ukrainian folk songs recorded in Volyn region», 1926; «P. Demutskiy», 1931).

The artist was born in Poltava region, his teacher of singing at school was Olha Maksymovych – daughter of the famous historian and ethnographer. He continued his education at the «agricultural» school of Holy Cross labor brotherhood in Chernihiv region, where great attention was paid to intellectual and aesthetic development of pupils. After graduating from Moscow Conservatory on a class of double bass and composition theory P. Senytsia became a lecturer of theory (1909). Before 1917 approximately 70 composer's musical compositions, mainly vocal, lyrics by T. Shevchenko were published. Simultaneously P. Senytsia was working in the State Institute of Musical Science in Moscow, in the Ethnography subdivision. In the 1920s P. Senytsia's music was performed in Odessa, Moscow, and in 1923 – in Prague. At the same time in Kharkov there was a concert of Ukrainian artistic vocal quartet with the program «Try Es» (Stetsenko, Stepovyi, Senytsia). The next step had to be symphonic concert of Ukrainian music, where the performance of his Symphony II «Where and there poplars» was expected. A conflict arose around that symphony; it demonstrated «mechanism of action» of totalitarian system in art in the face of inspector of the Department of Arts of Main Political Education P. Kozyskyi.

The researchers believe that Senytsia P was a connecting link of before Lysenko and after Lysenko periods. He was one of a few Ukrainian composers of the early

twentieth century (along with J. Stepyvi) who was not limited to sphere of chamber lyrics and dared to search in large musical genres. The magnitude of his creative thinking was supplemented by courage of stylistic methods, innovative composer technique. The author encourages scientists in rehabilitation clearly gifted, deep and distinctive Ukrainian musician whose name has to take the leading role in the history of Ukrainian music.

Keywords: life and creative work of P. Senitsia, totalitarianism in art, Ukrainian music of the first third of the XX century, music on poems by T. Shevchenko.

References

1. Grinchenko, M. (1922) *Istorija ukrai'ns'koi' muzyky* (Uhvaleno Muzychnym Tovarystvom im. M. Leontovycha) [History of Ukrainian music], Kiev, Vyd-vo Spilka, 294 p. (in Ukrainian).
2. Ljudkevych, S. (2000) *Doslidzhennja, statti, recenzii', vystupy* [The research articles, reviews, speeches; In-t ukrai'noznavstva im. I. Kryp'jakevycha], L'viv, Vyd-vo M. Kots, 815 p. (in Ukrainian).
3. Myhajlov, M.M. (1965) *Kompozytor P. I. Senytsia* [Tekst] : Narys pro zhyttja i tvorchist' [Composer P. I. Senytsia. Sketch of the life and work], Kiev, Mystectvo, 43 p. (in Ukrainian).
4. Senytsia Pavel Yvanovych [Senytsia Pavel Yvanovych]. In: *Muzykal'nyj encyklopedycheskyj slovar'* (1990) [*Musical encyclopedia*], Moscow, Sov. encyklopedyja, p. 492 (in Russian).
5. Juferova, Z. Jak Kozyc'kyj peremig Senycju i Hotkevycha [As Kozitskii won of Senytsia and won Khotkevych]. In: *Muzyka* [Music], 2014, №2, pp. 32–35 (in Ukrainian).

Одержано 4.04.2015 р.